

POCZĄTKI CHRZEŚCIJAŃSTWA

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Czym różnił się judaizm od pozostałych religii starożytnych?
2. Jakie zmiany w wierzeniach rzymskich dokonały się w okresie cesarstwa?

■ NARODZINY CHRZEŚCIJAŃSTWA

Chrześcijaństwo powstało w znajdującej się pod panowaniem rzymskim Palestynie, gdzie w Betlejem ok. 7–6 r. p.n.e. urodził się **Jezus**. Źródła rzymskie i żydowskie nie zawierają zbyt wielu informacji na jego temat. O życiu oraz nauce Jezusa Chrystusa, uznawanego przez chrześcijan za zesłanego ludziom **Mesjasza** (gr. *Chrestos* – ‘Pomazaniec Boży’), opowiadają *Ewangelie*: św. Mateusza, św. Marka, św. Łukasza i św. Jana. Wraz z *Dziejami Apostołskimi*, listami apostołskimi oraz *Objawieniem (Apokalipsą)* św. Jana tworzą one **Nowy Testament**, który wraz ze **Starym Testamentem** składa się na **Biblię**. Chrześcijanie uważają, że zamieszczone w *Starym Testamencie* zapowiedzi nadejścia Syna Bożego dotyczyły Jezusa Chrystusa. Otoczony gronem uczniów zwanych apostołami, nauczał on, jak należy postępować, aby po śmierci zasłużyć na zbawienie i życie wieczne. Głosił nieśmiertelność dusz oraz wolną wolę ludzi stworzonych na podobieństwo Boga. Zapowiadał również nadejście Sądu Ostatecznego, towarzyszące mu zmartwychwstanie oraz zapanowanie Królestwa Bożego na ziemi. Nauki Chrystusa spotkały się z wrogością żydowskich kapłanów. Za ich sprawą rzymski namiestnik Judei, **Poncjusz Piłat**, ok. 30 r. n.e. skazał Jezusa na śmierć na krzyżu. Opisane w *Nowym Testamencie* zmartwychwstanie Chrystusa i jego ukazanie się najbliższym uczniom dało początek chrześcijaństwu.

■ POWSTANIE KOŚCIOŁA

Nowa wiara początkowo zyskiwała wyznawców wyłącznie wśród Żydów. Docierała nawet do odległych zakątków Imperium Rzymskiego, gdzie funkcjonowały gminy żydowskie. Upowszechnianie chrześcijaństwa wśród innych ludów rozpoczęła działalność **św. Pawła**. Zdołał on przekonać apostołów do ograniczenia wywodzących się z judaizmu tradycyjnych rygorów obowiązujących Żydów, takich jak obrzezanie czy spożywanie żywności przygotowanej w ściśle określony sposób. Miało to otworzyć chrześcijaństwo na pragnących się nawrócić pogan. Podczas podróży apostołskich św. Paweł pozyskał wielu nowych wiernych, np. na Cyprze za jego sprawą chrześcijaństwo przyjął namiestnik prowincji, Sergiusz Paulus.

Kazanie na górze według *Ewangelii* Chrystus miał wygłosić do zgromadzonych tłumów wiernych na Górze Błogosławieństw w pobliżu jeziora Genezaret.

■ mozaika, Rawenna, VI w. n.e.

Początkowo nowa nauka budziła żywe emocje głównie wśród Żydów. Rzymianie do pewnego czasu nie zdawali sobie sprawy z odmienności wyznawców Jezusa i traktowali ich jak członków jednej z żydowskich sekt. Tymczasem chrześcijaństwo zyskiwało coraz większą popularność. Oprócz wiary w życie wieczne po śmierci chrześcijanie głosili bowiem poglądy społeczne odbiegające od przyjętych powszechnie w świecie grecko-rzymskim. Zostać chrześcijaninem, a także dostąpić zbawienia mógł każdy – bez względu na pochodzenie, majątek czy płeć. Ludzie ubodzy oraz niewolnicy, do tej pory wykluczeni i traktowani z pogardą, mogli czuć się równi współwyznawcom. Jezus kierował swoją nauką także do nich. Również kobiety, dotąd nieuczestniczące w życiu publicznym, zyskiwały znacznie lepszą pozycję. Jedną z najwyższych cnót stanowiło miłosierdzie.

Chrześcijanie, podobnie jak wyznawcy judaizmu, nie uznawali innych bogów, w tym także rzymskich bóstw państwowych. Mimo to do ich religii przeniknęło wiele motywów i obyczajów z innych ówczesnych wierzeń.

W miastach – najpierw wyłącznie wschodnich, a z czasem również zachodnich – zaczęły powstawać wspólnoty chrześcijańskie, na których czele stali wybieralni **biskupi**. Nadzorowali oni odprawianie obrzędów religijnych oraz nauczanie, byli przywódcami gmin i otaczali opieką ich członków.

Gdy liczba wiernych znacząco wzrosła, coraz bardziej widoczne stawały się różnice pomiędzy poszczególnymi wspólnotami. Wcześniej nie obowiązywały żadne ściśle ustalone zasady wiary. Możliwość ich zróżnicowanej interpretacji doprowadziła do podziałów wewnątrz chrześcijaństwa. W połowie II w. n.e. pojawiły się pierwsze **herezje**. Ukształtował się wówczas m.in. **gnostycyzm** – nurt powstały z połączenia chrześcijaństwa z elementami religii i filozofii greckiej, który zaczął konkurować z doktryną głoszoną przez apostołów. Aby chronić wspólnoty chrześcijańskie przed rosnącymi wpływami gnostyków, biskupom nadano znacznie większą władzę w gminach. Od tej pory nie podlegali oni żadnej kontroli i piastowali swoje stanowiska, podobnie jak cesarz, dożywotnio.

W drugiej połowie II w. n.e. zaczął się tworzyć **Kościół powszechny**. Zjednoczył on zarządzane przez biskupów autonomiczne gminy. Początkowo więź pomiędzy nimi była bardzo luźna, ograniczona do odprawiania w ten sam sposób obrzędów oraz utrzymywania

Ryba (gr. *ichthys*) w czasach pierwszych chrześcijan symbolizowała Chrystusa. Kolejne litery tego wyrazu odczytywano bowiem jako inicjały: *I(esous) Ch(ristos) T(heou) Y(ios) S(oter)* (z gr. 'Jezus Chrystus syn Boga Zbawiciel'). Widoczny obok ryby krzyż stał się symbolem chrześcijaństwa znacznie później.

■ plaskorzeźba, Egipt, IV–V w. n.e.

ŚW. PAWEŁ Z TARSU

10–67 r. n.e.

Urodził się w żydowskiej rodzinie mającej obywatelstwo rzymskie. Nosił imię Szaweł (jako obywatel rzymski – Paweł, łac. *Paulus*). Początkowo był gorliwym wyznawcą judaizmu, ale w latach 30. I w. n.e. w drodze do Damaszku nawrócił się na chrześcijaństwo. Odbył kilka podróży, w których trakcie szerzył nową wiarę.

Za swoją działalność został uwięziony w Jerozolimie. Jako obywatel rzymski złożył apelację do cesarza. Odesłano go do Rzymu, gdzie prawdopodobnie w 67 r. n.e., za panowania Nerona, został ścięty mieczem. Zachowały się jego listy: do Tesaloniczan, Koryntian oraz Efezjan.

■ Pierwsze podziały wśród chrześcijan

Początkowo zasady wiary chrześcijańskiej nie były sformułowane precyzyjnie. Pojawiały się i współistniały ze sobą nurty różniące się rozumieniem nauki Chrystusa. Jednak z czasem przywódca Kościoła starali się stworzyć silną, bardziej jednolitą organizację. Dochodziło pomiędzy nimi do sporów, które prowadziły do trwalszych podziałów. Oskarżano się wzajemnie o herezje, czyli odstępstwa od zasad głoszonych przez Chrystusa. Konflikty starano się rozwiązywać podczas synodów i soborów. Nierzadko uciekano się także do pomocy władzy państwowej, która prześladowała herezyków. Część herezji dotyczyła zasad wiary. Gnostycy i manichejczycy włączali do chrześcijaństwa elementy filozofii oraz religii Greków i Irańczyków. Arianizm – jedna z najbardziej znaczących herezji starożytności, przyjęta przez większość plemion germańskich – podważał boską naturę Chrystusa oraz odrzucał katolicki dogmat dotyczący Trójcy Świętej. W innych herezjach odbicie znajdowały spory osobiste. U podstaw upowszechniającego się w IV w. n.e. donatyzmu leżały żądania usunięcia duchownych, którzy wyparli się wiary podczas prześladowań za rządów Dioklecjana.

? Z jakich powodów dochodziło do powstawania pierwszych herezji?

Konstantyn Wielki podczas soboru nicejskiego potępił arianizm. Na ilustracji przedstawiono palenie ksiąg arianских z rozkazu cesarza. Władca nie był jeszcze wówczas oficjalnie chrześcijaninem, ale uczestniczył w sporach toczących się wśród chrześcijan.

■ miniatura z manuskryptu karolińskiego, IX w. n.e.

kontaktów – osobistych lub listownych – pomiędzy członkami. Z czasem jednak zaczęła się zacieśniać. Opracowano kanon *Pisma Świętego* – spośród licznych chrześcijańskich ksiąg wybrano te, które uznano za autentyczne i święte, a pozostałe, nazywane **apokryfami**, odrzucono. Z tymi zmianami wiązały się liczne wystąpienia gmin, biskupów lub teologów niezgadzających się z doktryną Kościoła powszechnego. Pojawiały się kolejne herezje. Spierano się zarówno o prawdy wiary, jak i kwestie personalne.

■ PRZEŚLADOWANIA CHRZEŚCIJAN

Wzrost liczby wyznawców Chrystusa zainteresował w końcu rzymskie władze. Kluczowa okazała się postawa chrześcijan wobec państwowego kultu Romy i Augusta. Chrześcijanie odmówili udziału w nim, czyli odrzucili wiarę w dawnych bogów, przez co narazili się na miano ateistów. Ich religię traktowano jak **zabobon**. W ocenie Rzymian podobny status miał również judaizm, ale – w odróżnieniu od chrześcijaństwa – był on uznawany za „zabobon stary”, przewidywalny, który na dodatek okazał się zupełnie bezsilny wobec potęgi Imperium Rzymskiego i rzadko zjednywał sobie zwolenników spoza narodu żydowskiego. Chrześcijaństwo, uznawane za „zabobon nowy i zbrodniczy”, przerażało tym bardziej, im więcej zdobywało zwolenników. Obawiano się ich szczególnie w chwilach trudnych dla cesarstwa. Chrześcijanie stawali się wówczas kozłami ofiarnymi, oskarżano ich o „nienawiść do rodzaju ludzkiego”. Wyłamywali się przecież z odwiecznego porządku społecznego, przez co – jak wierzono – sprowadzali na ludzi gniew bogów. Ponadto tworzyli własne prawa, sprzeczne z ustanowionymi przez państwo, a także burzyli obowiązującą dotychczas hierarchię społeczną. Zarzucono im też rozmaite przestępstwa pospolite, a nawet okrutne zbrodnie, np. zabijanie niemowląt w trakcie rytualnych uczt i wypijanie ich krwi.

Do pierwszych wielkich prześladowań chrześcijan doszło w 64 r. n.e. Wielkie obszary Rzymu zniszczył wówczas potężny pożar. Cesarz Neron za winnych podpalenia miasta uznał chrześcijan i zarządził ich masowe prześladowania. Urządzono igrzyska, w których trakcie na arenie amfiteatru bezbronnych chrześcijan rzucano na pożarcie lwom.

Kolejni władcy rzadko podejmowali zorganizowane działania przeciwko wyznawcom chrześcijaństwa. Jednak mimo braku przepisów prawnych przedstawiciele władz rzymskich nie mieli wątpliwości, że chrześcijanie zasługują na karę. Kolejne prześladowania na większą skalę nastąpiły dopiero w połowie II w. n.e., za panowania Marka Aureliusza. W sytuacji zagrożenia państwa inwazją barbarzyńców władca zarządził powszechne ofiary przebłagalne, mające przywrócić Rzymowi życzliwość bogów. Chrześcijanie nie mogli i nie chcieli wziąć w nich udziału. W związku z tym dotknęły ich surowe represje, m.in. 50 wyznawców Chrystusa zabito w galijskim Lugdunum.

Do największych prześladowań doszło w połowie III w. n.e., gdy w sytuacji ogólnego zagrożenia imperium cesarz **Decjusz** nakazał złożyć uroczystą ofiarę w intencji własnej i ocalenia ojczyzny. Na śmierć skazano wówczas wielu chrześcijan. Gdy Decjusz zmarł, represje ustały, co pozwoliło Kościołowi na dalszy rozwój. Dzięki rosnącej liczbie wiernych, ich

ROZPRZESTRZENIANIE SIĘ CHRZEŚCIJAŃSTWA

Procesja męczenników została uwieczniona na ścianach baptysterium, czyli budowli, w której odbywały się chrzty. Palmy widoczne pomiędzy postaciami wskazują, że święci oddali życie za wiarę.

■ mozaika, Rawenna, VI w. n.e.

determinacji oraz dobrej organizacji w III w. n.e. stał się on znaczącą siłą. Nie zmieniła tego nawet ostatnia fala prześladowań, wywołana edyktami cesarza Dioklecjana, wydanymi w 303 i 304 r. n.e. Mimo groźby kary śmierci lub ciężkich robót w kopalniach większość chrześcijan nie wyrzekła się swojej wiary.

■ CHRZEŚCIJAŃSTWO RELIGIĄ TOLEROWANĄ I PAŃSTWOWĄ

Następca Dioklecjana, **Konstantyn Wielki**, zaprzestał prześladowań chrześcijan. Na mocy wydanego w 313 r. n.e. **Edyktu mediolańskiego** chrześcijaństwo stało się **religią tolerowaną**, uznawaną przez państwo za legalną. Sam Konstantyn występował w roli opiekuna chrześcijan. Choć nie wyznawał ich religii, osobiście przewodniczył zwołanemu w 325 r. n.e. w **Nicei** soborowi, na którym przyjęto **kanon**, czyli główne zasady, wiary chrześcijańskiej. Prawdopodobnie przyjął chrzest na łożu śmierci.

Od czasów Konstantyna nowa wiara zdobywała coraz więcej wyznawców, a Kościół stał się istotną siłą polityczną. Jego pozycję akceptowała i wspierała większość późniejszych cesarzy. W 392 r. n.e. cesarz **Teodozjusz Wielki** uznał chrześcijaństwo za **religię panującą** w cesarstwie. Zabroniono wówczas wszelkich form dawnego kultu, a za oddawanie czci starym bogom groziły surowe kary. Zakazano organizowania igrzysk olimpijskich, odbywających się ku czci Zeusa.

Mimo że władza państwowa włączyła się w szerzenie nowej oraz zwalczanie starej religii, chrześcijaństwo nieprędko upowszechniło się w cesarstwie. Dawne wierzenia najdłużej przetrwały na wsioch, czego świadectwem jest sama nazwa „poganie”, oznaczająca mieszkańców wsi (łac. *pagus* – „wieś”).

Dzięki opiece państwa Kościół rósł w siłę. Hojne ofiary cesarzy, którzy dla zyskania życzliwości i wsparcia kościelnych hierarchów przyznawali mu wielkie majątki, uczyniły go potęgą ekonomiczną. Chrześcijańskie wspólnoty rozrosły się w wielkie **diecezje**, kierowane przez biskupów oraz podległych im kapłanów. Szczególnie ważną rolę odgrywało pięciu **patriarchów**. Ich siedzibami w V w. n.e. były: Rzym, Antiochia, Jerozolima, Aleksandria oraz Konstantynopol. Zbiorową wolę Kościoła wyrażały lokalne synody biskupów danego obszaru oraz sobory, czyli powszechne zgromadzenia wszystkich biskupów. Najważniejsze miejsce zajmował **biskup Rzymu**, tradycyjnie uważany za następcę św. Piotra.

Chrystopogram był symbolem pierwszych chrześcijan. Składał się ze znaków „X” i „P”. Pierwszy z nich nawiązywał do greckiej litery „ch” (*chi*), drugi – do „r” (*rho*), obydwa zaś razem – do pierwszych liter imienia Chrystos, czyli (Jezus) Chrystus.

■ plaskorzeźba, Italia, IV w. n.e.

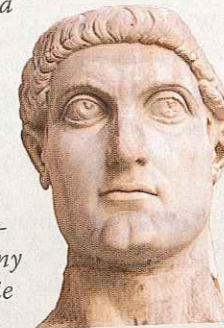
EDYKT MEDIOLAŃSKI

Wydany przez rządzącego zachodnią częścią Imperium Rzymskiego Konstantyna Wielkiego oraz władającego wschodnimi prowincjami Licyniusza Edykt mediolański całkowicie zmienił sytuację chrześcijan w cesarstwie.

Gdy tak ja, cesarz Konstantyn Wielki, i jak również ja, cesarz Licyniusz August, zeszlismy się szczęśliwie w Mediolanie i omawiali wszystko, co należy do pożytku oraz bezpieczeństwa publicznego, postanowiliśmy między innymi zarządzić to, cośmy dla wielu ludzi uważali za konieczne, między innymi zarządzeniami, zdaniem naszym dla wielu ludzi korzystnymi, wydać przede wszystkim i to, które do czci bóstwa się odnosi, a mianowicie chrześcijanom i wszystkim dać zupełną wolność wyznawania religii, jaką kto zechce. W ten sposób bowiem bóstwo w swej niebieskiej siedzibie i dla nas, i dla wszystkich, którzy naszej poddani są władzy, zjednać będzie można i usposobić łaskawie. Ze zbawiennych więc i słusznych powodów postanowiliśmy powziąć uchwałę, że nikomu nie można zabronić swobody decy-

zji, czy myśl swą skłoni do wyznania chrześcijańskiego, czy do innej religii, którą sam za najodpowiedniejszą dla siebie uzna, a to dlatego, by najwyższe bóstwo, któremu cześć według swobodnego przekonania oddajemy, mogło nam we wszystkich okolicznościach okazać zwykłą swą względność i przychyłność.

Źródło: Starożytność. Teksty źródłowe. Tematy lekcji do historii w szkole średniej, oprac. G. Chomicki, S. Sprawski, Kraków 1999, s. 299–300.

Konstantyn Wielki (306–337 r. n.e.) urodził się w Naissus (obecnie Nisz w Serbii). Utrwalił zmiany zapoczątkowane przez Dioklecjana, dzięki czemu wzmocnił cesarstwo. Na łożu śmierci przyjął chrzest. Został uznany świętym Kościoła prawosławnego.

▪ fragment rzeźby, Rzym, IV w. p.n.e.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień argumenty, których użyli władcy, aby uzasadnić wprowadzane zmiany. Odpowiedz, kogo usiłowali przekonać o słuszności swoich decyzji.
2. Oceń znaczenie Edyktu mediolańskiego dla imperium oraz chrześcijan.

ĆWICZENIA

1. Przedstaw okoliczności powstania religii chrześcijańskiej.
2. Omów stosunek państwa rzymskiego do chrześcijan w I–V w. n.e.
3. Odpowiedz, kiedy doszło do największych prześladowań chrześcijan.
4. Wy tłumacz, dlaczego Rzymianie uznawali chrześcijaństwo za „zbrodniczy zabobon”.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- S. Bralewski, *Konstantyn Wielki*, Kraków 2001.
 M. Jaczynowska, *Religie świata rzymskiego*, Warszawa 1990.
 D. Musiał, *Antyczne korzenie chrześcijaństwa*, Warszawa 2001.
 E. Wipszycka, *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1993.